

DE LAATSTE DAGEN VAN BOEDAPEST

Herfst en Boeda zijn geboren uit dezelfde moeder.

Gyula Krúdy

Inhoud

Inleiding	9
-----------	---

DEEL 1 – De evenwichtsoefening

1	Het einde van een keizerrijk	13
2	Een getraumatiseerd land	26
3	De verleidelijkste stad	39
4	Diplomatieke dansen	52
5	Broeders van het zwaard en het glas	67
6	Een zak vol problemen	80
7	Een overdaad aan spionnen	92
8	De teerling is geworpen	106
9	Stad van spionnen	118
10	Hongarije trekt ten strijde	126

DEEL 2 – Magyaarse manoeuvres

11	Een tijd van sterven	141
12	De hoop van een nieuwe lente sterft	153
13	Een verstandshuwelijk	165
14	Een overeenkomst in Istanboel	177
15	Een Zuid-Afrikaan in Boedapest	191

DEEL 3 – De laatste dagen

16	Operatie Margarethe	205
17	Staatshoofd in absentia	217
18	Een golf van arrestaties	230
19	Genegeerde waarschuwingen	243

20	Onhaalbare kaart	257
21	Exodus	268
22	Een smerig zaakje	281
23	Redding in de zomer	294
24	Neutrale redders	309
25	Een tijd van alibi's	321
26	Een nieuwjaarsbelofte	335
27	Een valse oktoberdageraad	346
28	De poorten van de hel	357
29	Dodenmars	369
30	Naar het getto	384
31	Dagen van honger en terreur	399
32	Belegering en slachtpartij	412
33	Het regent granaten	426
34	Nieuwe dieptepunten van wreedheid	437
35	Pest bevrijd, Boeda vecht door	449
	Nawoord	472
	Opmerking	481
	Aangehaalde archieven	494
	Bibliografie	495
	Dankwoord	513
	Noten	518
	Register	541

Inleiding

Boedapest, eind oktober 1944

De avond viel over het stadion in Újpest, de lucht werd koud met de scherpe beet van de naderende winter, maar het geweld nam niet af. Met sadistisch genot martelden, mishandelden en sloegen de paramilitairen van de Pijlkruisers hun gevangenen.

Róbert Lichtenstein kromp ineen bij het geluid van schoten van nóg een fusillade. Die dag waren honderden Joodse mannen opgepakt. Ze stonden buiten bij elkaar, zonder voedsel, water, wc of medische hulp. De arena was nu een openluchtconcentratiekamp.

De mannen moesten werkploegen vormen om loopgraven rond Boedapest te graven nu de Russen naderden. Maar de levensverwachting van Joden die in handen van de Pijlkruisers vielen was doorgaans kort. Velen zouden niet eens de nacht overleven.

Róbert – Robi voor zijn dierbaren – had daar helemaal niet moeten zijn. Hij was pas veertien jaar. Maar hij was samen met zijn buurman, Artúr Schwarz, meegenomen. Artúr was op leeftijd en had een slecht been. Ze waren geen van beiden geschikt voor zware fysieke arbeid.

Artúr zei tegen Robi dat hij moest ontsnappen.

De schoten klonken nu frequenter, het geluid van het fysieke geweld nog luider. De oorlog was verloren, dat wist iedereen, maar hoe dichterbij de Russen de stad naderden, des te fanatieker werden de Pijlkruisers.

Robi wachtte, zijn hart ging tekeer. Heel even stonden de bewakers met hun rug naar hem toe.

Hij begon te rennen, harder dan hij ooit had gedaan.

DEEL I

De evenwichtsoefening

Bij Hongarije denken de meeste mensen aan een rode peper, paprika genoemd, aan zigeunerorkestjes, aan pittoreske plaatsen, aan uitgestrekte vlakten met kudden vee erop en semibarbaarse mensen die dat alles beheren. Welnu, we bevinden ons in feite op hetzelfde beschavingsniveau als elk ander westers land in Europa. We kunnen wel zeggen dat we de verste buitenpost van de westerse beschaving in het oosten zijn.

Graaf Albert Apponyi, Hongaars diplomaat
en politicus, sprekend in de Verenigde Staten, 1929.

Ik was verrukt van de beroemde bekoorlijkheden van de stad.

De Britse reisschrijver Patrick Leigh Fermor
over zijn bezoek aan Boedapest in 1934.

Het einde van een keizerrijk

De kroning van Karel IV ontspoon zich als de beste film die ik ooit had gezien.

Cyril Brown, schrijvend in *The New York Times*.¹

De grote stoet over de Donau begon voor de dageraad. Achter de heuvels van Boeda klom de zon steeds hoger en spreidde een lichte tint roze over de horizon. Het ijzige zwarte water glinsterde in het mistige licht en de vochtige lucht was nog ijskoud. De stad had nog nooit zo'n optocht gezien, voortgaand in trage maar gestage, vastberaden beweging, sommigen te voet, anderen in koetsen, allemaal via de Kettingbrug op weg naar de Mátyáskerk, hoog in de Burcht van Boeda. Het was 30 december 1916. Karel I, de pas benoemde keizer van Oostenrijk, zou opnieuw worden gekroond als koning Karel IV van Hongarije. Boedapest zinderde van verwachting. Midden in de oorlog zou er nu eens een viering zijn. Cyril Brown, correspondent van *The New York Times*, zou verslag gaan doen van de uitbundige ceremonie – als het hem lukte over de rivier en in de burcht te komen.

Normaal gesproken zou de wandeling vanaf het Astoria Hotel in hartje Pest ongeveer een halfuur in beslag nemen. Die dag duurde ze drie uur. Maar toen Brown eindelijk aankwam, was het schouwspel dan ook spectaculair. 'Nu volgde de ene na de andere film, het ene na het andere tableau, elk de toegangsprijs van een premièrevoorstelling waard,' jubelde hij. De huzaren, de beroemde Hongaarse

cavalerie, kwamen als eerste, hun perfect verzorgde paarden draafden over de straatkeien, gevolgd door de burgemeester en magistraten van Boedapest, en herauten in rode kostuums ‘bliezen schetterend op trompetten waaraan kleurige banieren hingen’. De koninklijke lijfwachten droegen crèmekleurige capes en zilverkleurige helmen met witte ijsvogelveren, elk met een piek met een blad als een zeis in de hand. Daarna kwam een drietal vergulde rococo koetsen, met daarin de hoogst geplaatste hofdames, met een in lange zwarte mantels gehuld escorte. Als laatste kwam het koninklijke rijtuig met daarin Karel, koningin Zita en hun jonge zoon kroonprins Otto.

De toeschouwers waren behangen met ‘goud en edelstenen, fluweel en kostbaar bont’, terwijl de zuilen van de kathedraal bedekt waren met paars fluweel, afgebiesd met goud. Om 09.00 uur bulderden de kanonnen, gevolgd door donderende orgeltonen en ‘schallende trompetten en het exotisch geroffel van pauken’. De spectaculaire climax van de ceremonie ontspon zich op het nabijgelegen Szent Györgyplein. De pas gekroonde koning reed te paard een helling op en hieuw met zwaard in vier richtingen door de lucht om te laten zien dat hij Hongarije tegen aanvallen van alle kanten zou verdedigen. ‘Dit was het teken voor de menigte die buiten de kerk stond te wachten. Batterijen werden afgevuurd, er klonken geweersalvo’s van de Honvéd en de wachtende menigte juichte,’ schreef Brown. De koning stond terwijl de aartsbisschop en graaf István Tisza, de premier, de heilige kroon op zijn hoofd plaatsten. De menigte barstte los, schreeuwde ‘*Éljen, éljen!*’, lang leve, en het gejuich hield minutenlang aan.²

Koning Karel van Hongarije heerste nu over een natie waarvan het grondgebied zich oostwaarts uitstreekte tot in het huidige Oekraïne en Roemenië, noordwaarts tot in Slowakije, zuidwaarts tot in Servië en Kroatië, en westwaarts tot aan de Adriatische Zee. Brown was een buitenstaander, meegesleept door de pracht en praal van het moment. Katinka Károlyi, een jonge Hongaarse aristocrate met een plaats aan de zijkant, had een scherper oog. De kroon was te groot voor Karel en schoof over zijn oren, schreef ze later. De scepter was zwaar, zijn paard nerveus. ‘Karel leek ineem te schrompelen onder hun gewicht.

Zijn taak was te zwaar voor zijn schouders – om de last te dragen van een uiteenvallend rijk en een oorlog die hij afkeurde.’ Het gejuich kwam alleen van de pakweg vijftienhonderd edelen en aristocraten die tot de ceremonieën waren toegelaten. Het gewone volk werd weggehouden uit angst voor demonstraties. Dit was het laatste hoera van een stervend wereldrijk.

In die juichende menigte bevond zich ook Katinka’s zus Klára – Caja voor haar familie en vrienden. Gravin Klára Andrásy de Csíkszentkirály et Krasznahorka werd geboren op 18 januari 1898. De Andrásy’s hadden het lot van Hongarije vormgegeven. Graaf Gyula Andrásy was premier van Hongarije geweest en minister van Buitenlandse Zaken van Oostenrijk-Hongarije. Zijn jongste zoon, die ook Gyula heette, was minister van Binnenlandse en Buitenlandse Zaken van Hongarije. Zijn oudste zoon, Tivadar, Caja’s vader, ook een politicus, was getrouwd met eveneens een aristocrate, Eleonóra Zichy. Caja was de jongste van vier dochters, na Ilona, Borbála en Katalin (Katinka). Het gezin verdeelde zijn tijd tussen het voorouderlijk huis, een landhuis in Tiszadob in het oosten van Hongarije, en hun paleis aan de Boedakant van de Donau. Het landhuis werd omringd door een park vol kopieën van Griekse en Romeinse standbeelden en een meer waarop de meisjes ’s winters schaatsten. Wanneer het gezin ging picknicken, werden er tientallen bedienden vooruit gestuurd met spijzen en dranken. Het Andrásy-paleis was gedecoreerd in de typische stijl van de *haute* bourgeoisie en de aristocratie: bedompt, schemerig en bomvol meubilair en donkere, zware gordijnen die het licht buiten- en het stof binnenhielden. De muren waren bedekt met grote olieverfschilderijen. In de kamers werd elke centimeter van de ruimte ingenomen door sofa’s, stoelen, kunstwerken en ornamenten.

Eleonóra had een slecht huwelijk met Tivadar. Ze gold in de beau monde als een schoonheid en was op haar zeventiende verloofd, toen ze nog helemaal niets van mannen afwist. De werkelijkheid van het huwelijksleven, en haar plichten, schrikten haar af. De eerste paar jaar van haar huwelijk mocht ze het huis alleen gesluierd verlaten, en dan louter om naar haar familie te gaan.